

De Conservatieven en het Europese monster

*You're a teaser, you turn 'em on
Leave 'em burning and then you're gone
Looking out for another, anyone will do
You're in the mood for a dance
And when you get the chance
You are the dancing queen*

Uit 'Dancing Queen' van ABBA

Zelfs als vijfjarige jongen zag Alexander Boris de Pfeffel Johnson wat anderen niet zagen. In het glooiende landschap van Somerset, waar zijn grootouders een oude boerderij hadden, beklom het hummeltje dat een halve eeuw later premier van het Verenigd Koninkrijk zou worden, een heuvel met zijn Nederlandse kindermisje. Alexander, want zo werd Johnson toen nog genoemd, wees naar de houtwallen en glooiingen in het dal. 'Kijk Joke! Lijkt dat niet op een reusachtige schildpad? Echt! Het is een reusachtige schildpad!'

Toen al zag Joke Aarnink, die als negentienjarige in 1969 zes maanden bij de Johnsons inwoonde als au pair om op Alexander, Rachel en Leo te passen, kwaliteiten in haar oppaskindje die hij nu nog steeds bezit. Hij speelde graag met taal en dubbele betekenissen. Joke sprak hij uit op zijn Engels, zodat het niet alleen een Nederlandse voornaam was, maar ook een Engels grapje.

Hij kon afwachtend en zelfs arrogant zijn. ‘Hij keek mij soms aan met zo’n blik van: je bent het zoveelste kindermisje, je moet nog fatsoenlijk Engels leren, wat ga je mij bijbrengen?’ zegt Aarnink. Zij herkende de scherpe, intellectuele kant van vader Stanley Johnson, die als schrijver, milieupert, ambtenaar en Europarlementariër werkte en met het gezin verhuisde van New York naar Londen, naar Brussel en weer naar Londen.

Aarnink zag ook dat kleine Alexander veel weg had van Charlotte Fawcett, zijn moeder. Zij is portretschilder. ‘De creativiteit en gave om te handelen naar zijn impulsen heeft hij van haar.’ Aarnink genoot van haar tijd als au pair bij de Johnsons. Ze komt oorspronkelijk uit Ootmarsum, was net klaar met de nonnenkostschool waar ze opgeleid werd tot onderwijzeres, maar wilde nog niet voor de klas gaan staan.

In Little Venice, de fraaie buurt in Londen die doorkruist wordt door Regent’s Canal en Grand Union Canal, zat ze tijdens etentjes opeens aan tafel met Conservatieve politici als Ted Heath, die later premier werd, en Alec Douglas-Home, kennissen van Stanley Johnson. Ze leerde wat een schaduwkabinet was, hoe de Engelse intellectuele klasse waar de Johnsons toe behoorden leefde als bohemiens, hoe ze meezongen met de Beatles.

Als Aarnink nu naar de televisie kijkt, herkent ze de blikken van Boris Johnson van toen. ‘Hij kon onzeker en zeer gevoelig zijn. Dan zag je in zijn ogen dat hij dacht: mijn hemel, waar ben ik mee bezig?’

Boris Johnson wist dondersgoed waar hij de afgelopen jaren mee bezig was. In grote lijnen: hij domineerde sinds 2016 de Britse politiek, als charismatisch boegbeeld voor de Brexit-campagne, als minister van Buitenlandse Zaken vermomde saboteur van de regering van Theresa May en als Conservatieve Messias die in juli 2019 het premier- en partijleiderschap overnam.

Een paar maanden later, in oktober 2019, putte premier Boris

Johnson inspiratie uit de geest van kleuter Alexander Johnson. Hij zag wat niemand anders zag. Waar partijgenoten, collega-regeringsleiders in Europa en politiek tegenstanders een hopeloze situatie zagen, zag Johnson de contouren voor een deal met de EU over de voorwaarden waarop het Verenigd Koninkrijk kon uittreden. Moest hij daarvoor concessies doen die zijn voorganger May ‘absoluut onaanvaardbaar’ vond? Ja. Moest hij politieke bondgenoten voor de bus gooien? Ja, ook dat.

Moest hij afspraken maken die nog jaren voor heibel en frustratie gaan zorgen en waar Johnson in de toekomst spijt van krijgt? Ook. Maar net zoals je concessies aan je ideaalbeeld van een perfecte schildpad moet doen, wil je in een paar bomen een pantser, een kopje en vier mollige pootjes zien, zo moet je niet al te moeilijk doen over een doorbraak, die in ieder geval voorkwam dat de Tories op dat moment uiteenvielen na dertig jaar ruzie over Europese integratie.

Voor even moesten de Conservatieven ophouden met kiften over Europese integratie. In de woorden van zijn voorganger David Cameron: ‘*Stop banging on about Europe.*’

Om te begrijpen hoe Boris Johnson en zijn partij de politieke Brexit-impasse en het drama in het Lagerhuis domineerden moeten we terug naar 30 juni 2016. Een week na het Brexit-referendum was de opvolgingsstrijd bij de Conservatieven in volle gang. David Cameron had met zijn referendum gegokt dat het Britse electoraat zou kiezen voor een langer verblijf in de EU, met als lokkertje de beperkte toezeggingen voor meer uitzonderingsposities en financiële kortingen die hij had losgepeuterd bij de overige 27 regeringsleiders. David Cameron had verloren, en oordeelde dat hij onmogelijk verder kon als premier. Het was niet geloofwaardig dat hij, als Remainer, de Brexit-gesprekken zou leiden.

Iedereen die dacht dat hij of zij iets voorstelde op de rechter-

flank van de Britse politiek wilde hem opvolgen. Een man leek de beste papieren te hebben, een man die de geuzennaam Heineken-politicus kreeg omdat het net zoals bij het bier onmogelijk was iets op hem tegen te hebben. Boris Johnson werd door de bookmakers gezien als favoriet. Hij was immers de meest charismatische mainstream-politicus die Leave steunde. Hij trok weifelende kiezers over de streep door te beloven dat na de Brexit wekelijks 350 miljoen pond extra te besteden was aan de National Health Service.

Lang niet alle Britten waren bezig met de vraag of ze wel of geen EU-lid wilden blijven. Maar bijna alle Britten wilden betere gezondheidszorg. Johnson, gesteund door Dominic Cummings, de tacticus achter de schermen van de Vote Leave-campagne, maakte van een afstandelijke zaak een kwestie van directe belangen. Hij maakte het ontastbare tastbaar.

Daarom dacht de gehele politieke pers dat zij op de ochtend van die donderdag 30 juni, de dag van de deadline voor aanmeldingen voor de leiderschapstrijd, bijeen gepropt zat in een vergaderzaal om een toespraak aan te horen van Johnson over zijn aanstaande kandidatuur. ‘Dit is onze kans om weer mondiaal te denken, om onze blik op de horizon te werpen, om onze unieke Britse waarden – krachtig, humaan en progressief – te etaleren op het wereldtoneel zonder een elleboogstoot te krijgen van een supranationale instantie,’ oreerde Johnson. ‘De volgende premier moet deze kans grijpen en met rechte rug de wereld tegemoet treden.’

Even liet hij een stilte vallen. In de volgende zin zou Johnson zich opwerpen als de Brexit-premier. Dat kon haast niet anders. ‘Ik ben tot de conclusie gekomen dat ik die persoon niet kan zijn,’ zei hij. Sinds dat moment was de Brexit al geckaapt, nog voordat de politiek en ambtenarij enig idee hadden hoe inhoudelijk ingewikkeld het zou blijken zich een weg naar de Europese uitgang te bannen, die kluwen van vier decennia van integratie te ontwarren.

Vanaf dat moment was het onmogelijk voor de volgende pre-

mier om ‘met rechte rug de wereld tegemoet te treden’ en de ‘blik op de horizon te werpen’. Vanaf toen was zeker dat de volgende premier van het Verenigd Koninkrijk bij het minste of geringste ondermijnd zou worden en hoogstwaarschijnlijk zou falen. Op eens was de Brexit tevens poppetjespolitiek.

Wat was er gebeurd? Johnson was slachtoffer geworden van broedermoord. Michael Gove besloot zichzelf kandidaat te stellen, in plaats van Johnson te steunen, zoals hij had beloofd. Gove en Johnson waren geestverwanten, beide voormalig journalisten, beide kopstukken van de Leave-campagne. Algemeen werd aangenomen dat Gove, die sluw, meer vilein en een betere debater is dan Johnson, een uitstekende adjudant zou zijn.

Gove zwoer bij hoog en bij laag dat hij geen partijleider wilde worden. Hij zag ook wel in dat Johnson met zijn charisma een grotere naamsbekendheid genoot. Als de kosmopolitische Johnson Heineken-bier, is dan is Gove een donkere en lauwe Schotse stout – je moet ervan houden.

Maar te elfder ure besloot Gove dat hij toch premiersmateriaal was. Johnson voorzag dat hij in dat geval niet meer op de bulk van de Brexit-sympathisanten in de Lagerhuisfractie van de Tories kon rekenen. Gove werd beschuldigd van hoogverraad, bestempeld als een Brutus die zijn Caesar niet in de rug, maar frontaal in de borst neerstak. Gove werd uiteindelijk door zijn fractiegenoten rap weggestemd in de verkiezingen, en Theresa May, tot dan toe minister van Binnenlandse Zaken, mocht Cameron opvolgen.

Brexit means Brexit

Bijna drie maanden later, op 2 oktober, zat ik in de nok van de grote hal van het zalencentrum in Birmingham waar de Conservatieven hun jaarlijkse partijcongres hielden. Theresa May was 81

dagen aan de macht en gedurende 81 dagen had ze geen antwoord gegeven op vragen hoe zij het uittreden ging regelen. Wel had ze Michael Gove onmiddellijk ontslagen als minister. Te onbetrouwbaar. En ze had Boris Johnson op Buitenlandse Zaken opgenomen in haar regering: *keep your friends close and your enemies closer*. Maar over hoe uittreden in zijn werk zou gaan kwam May niet verder dan: *Brexit means Brexit*.

Een dag na haar zestigste verjaardag betrad Theresa Mary Bra-sier May, domineesdochter uit Oxfordshire, het podium. Ze lachte breed en ontving een staande ovatie van haar partijgenoten. Met haar hand schermde ze de felle lichten af en zwaaide glunderend naar de tweede ring van de zaal. Met haar armen uitgestrekt vroeg ze of het applaus kon ophouden, of het publiek wilde gaan zitten.

Uit haar eerste zinnen werd duidelijk hoe zij de Brexit-stem interpreteerde. ‘Mijn regering zal niet de belangen dienen van een kleine groep geprivilegieerden, maar die van gewone, *working class*-families. Mensen die een baan hebben, maar geen baanzekerheid. Mensen die een eigen huis hebben, maar zich zorgen maken of ze de hypotheek op tijd kunnen betalen,’ zei May. ‘Mijn regering gaat regelen wat zij verlangen,’ vervolgde de premier. ‘Britain gaat de Europese Unie verlaten.’

May gebruikte dat partijcongres om de stem van 17 miljoen Britten voor de Brexit uit te leggen als onderdeel van een golf van onvrede over de onevenwichtige verdeling van de gevolgen van globalisering en hyperkapitalisme. May railleerde tegen de kosmopolitische bovenlaag, die hopt van een studie in Californië naar een baan in de Londense City met een appartement in Shore-ditch om vervolgens een grote bruiloft te vieren in Toscane. ‘Als jij gelooft dat je een wereldburger bent, ben je nergens een burger. Je begrijpt niet wat het woord “burgerschap” betekent,’ zei May.

Toen ze die inmiddels gevleugelde *citizens of nowhere*-uitspraak

deed, zat ik in het pers-en-gastenvak te luisteren, omringd door buitenlandse journalisten en diplomaten. Ik zag een ambassadeur van een Europees land diep zuchten. Niet omdat hij tegen de plannen van May was om ongelijkheid te bestrijden, moderne slavernij en nulurencontracten aan te pakken of in raden van bestuur werknemerscommissarissen op te nemen om zo meer gelijkheid te creëren, in feite een europeanisering van het Angelsaksische bestuursmodel. Nee, de frustratie bij de Europese diplomaat was dat May de uitwassen van globalisering direct verbond met Europese integratie.

De premier die de Brexit moest regelen weigerde de EU te zien als een vredesproject dat juist solidariteit bevordert door gemeenschappelijk besluiten te nemen, door financiële middelen samen te voegen, door uitwisselingen te stimuleren zodat een Nederlandse biologiestudent tijdens zijn zes maanden aan de Universiteit van Salamanca verliefd wordt op die leuke Bulgaarse aanstormende meester in de rechten. Juist die vorm van amalgaamidentiteit die het nationale niveau overstijgt, tast het Britse gemeenschapsgevoel aan, oordeelde May.

Vrijwel onmiddellijk werd May verweten een spruitjeslucht te verspreiden en met valse nostalgie te hunkeren naar een eenvoudiger Engeland, waar men respect had voor de huisarts en het schoolhoofd en op zondag na de kerk naar de pub ging.

May maakte het zichzelf vanaf het begin niet gemakkelijk. Ze luisterde niet naar fractiegenoten en liet zich hermetisch afschermen door Nick Timothy en Fiona Hill, haar trouwe politiek adviseurs die als poortwachters dienden. De Conservatieven zijn een grote partij waar tot dan toe plek was voor sociaalliberalen en libertariërs, voor born-again christenen, voor telgen van aristocratische families die de koers van de Britse geschiedenis veranderden, zoals Nicholas Soames, de kleinzoon van Winston Churchill en kinderen uit arbeidersfamilies die zichzelf omhoog knokten, zoals Brexit-minister David Davis.

De grootste fout die Theresa May maakte tijdens haar premierschap is dat zij in die eerste maanden verzuimde een strak plan van aanpak op te stellen en daar snel politieke steun voor te winnen bij de waaier aan facties binnen de Tories, voordat de meeste Conservatieven zich bewust werden van de belangrijke thema's die met de Brexit te maken hadden. Want dat is de waarheid. In de maanden na het referendum had men geen idee.

Bijna niemand had goed nagedacht over wat de Brexit betekende voor Britse deelname aan de Europese interne markt. Dat er zoiets was als een Europese douane-unie en wat die precies deed wist niemand. Dat de grens op het Ierse eiland een hoofdpijndossier was had niemand door.

May had vanaf haar aantreden een moeilijke taak en werd met regelmaat seksistisch en neerbuigend behandeld. Als zij in haar dienstauto wegreed na moeilijke Lagerhuisdebatten of EU-toppen, zoemden persfotografen in op haar ogen. Had ze gehuild? Schrijvende journalisten lieten nooit onvermeld wat voor trouwe en belangrijke adviseur haar echtgenoot Philip, een puissant rijke investeerder, voor haar was, alsof ze niet in staat was op eigen kracht het land te leiden.

In Brussel viel ze uit de toon omdat ze met haar zakelijke benadering niet meeding in de bonhomie van notoire knuffelaars als Jean-Claude Juncker, tot eind 2019 voorzitter van de Europese Commissie en daarmee een belangrijke gesprekspartner van de Britse premier.

Met de kennis van nu, wetend welk politiek drama zich zou onvouwen, stond May er in 2016 relatief sterk voor. Toegegeven, ze had weliswaar geen overweldigend mandaat als partijleider. Andrea Leadsom, de enige overgebleven tegenkandidaat, trok zich terug na een domme opmerking. Leadsom, wel een overtuigde brexiteer, had gezegd dat zij als moeder een betere premier zou zijn dan de kinderloze May. Als gevolg werd May partijleider (en

ook premier) zonder dat de 150.000 leden van de Conservatieven hun stem hadden uitgebracht. Maar May erfde wel de parlementaire meerderheid van twaalf zetels, het onverwacht goede verkiezingsresultaat dat de Tories in 2015 behaalden toen zij werden geleid door Cameron.

En May stond in het najaar van 2016 en in 2017 mijlenver voor in de peilingen. Ze kon zomaar de premier zijn die ervoor zorgde dat de Conservatieven een decennium of langer ongehinderd konden regeren. Dat soort potentiële macht is in de politiek ook onmiddellijk macht.

In plaats daarvan bleef May abstract. Als ze haar wittebroodsweken had gebruikt om met een samenhangend plan te komen hoe zij de Brexit voor zich zag, hoe de onderhandelingen gevoerd dienden te worden, wat de Britten dienden binnen te halen, hoe lang de zaak ging duren en op welke wijze het parlement een akkoord met de EU zou goedkeuren, had zij het initiatief naar zich toetrokken. Dan had zij haar partij, die lamgeslagen was door het referendumresultaat, naar haar hand kunnen zetten.

Tegelijkertijd maakte ze zelf van een moeilijke taak een onmogelijke opgave door haar starheid, haar onvermogen op de televisie en in het debat bevrogen, charismatisch en empathisch over te komen. Na de torenbrand in de Grenfell Tower in juni 2017 handelde ze te traag, en verzuimde ze slachtoffers en nabestaanden te bezoeken.

Dat betekent niet dat ze zelf niet rouwde, maar ze wist dat niet publiekelijk te etaleren, een tekortkoming in de Britse nieuwscycclus die constant in overdrive staat. Haar compassie zat ingebed in haar wens een meer gelijke Britse samenleving te creëren, maar door het Brexit-gestuntel kreeg ze nooit de kans daar werk van te maken.

May wekte achterdocht door haar fractiegenoten niet te informeren over wat ze van plan was en zich af te sluiten van invloed-

rijke stemmen bij de Tories, zoals die uit het grote bedrijfsleven. Op het congres in Birmingham zei ze: ‘Het is natuurlijk te vroeg om te zeggen wat voor overeenkomst we met de EU bereiken. Het zullen taaie gesprekken worden, waar we moeten geven en nemen. En ondanks de druk om constant commentaar te leveren op de stand van zaken, is het niet in het landsbelang om dat te doen.’ Het resultaat van het referendum was voor de oer-brexiteers bij de Tories het gevolg van bijna dertig jaar actievoeren. Nu ze eindelijk hun overwinning hadden, werden ze door Theresa May op een zijspoor gezet. Dat pikten ze niet.

Drie decennia eurosceptici

De gestaalde eurosceptici bij de Conservatieven verenigden zich in een aparte club: de European Research Group. De lidmaatschapslijst was geheim en het aantal Lagerhuisleden dat zich bij de groep aansloot fluctueerde. Soms waren het er veertig. Dan weer zeventig. Wel was duidelijk wie de grote roerganger was: Jacob Rees-Mogg.

Rees-Mogg is Engelse *upper middle class*. Zijn familie werd ooit rijk met het bestieren van kolenmijnen in Somerset. Zijn vader William was van 1967 tot 1981 hoofdredacteur van *The Times*. Jacob Rees-Mogg ging naar Eton, de elitaire jongensschool, om vervolgens te studeren aan Oxford. Hij verhuisde naar Hongkong om nog rijker te worden met Somerset Capital, zijn investeringsfirma.

Beroemd zijn de anekdotes over Rees-Mogg. Tijdens een verkiezingscampagne deelde hij ooit flyers uit in een woonwijk vergezeld door zijn nanny, die tevens zijn kinderen opvoedde. Rees-Mogg gaat er prat op dat hij geen groente eet, op zijn twaalfde al de *Financial Times* las, nog nooit als vader een luiertje had verschoond

en zijn zesde kind Sixtus noemde. Met zijn archaïsche voorkomen, zijn deftige taalgebruik en zijn uiterst conservatief-katholieke opvattingen (tegen abortus, tegen het homohuwelijk) kreeg Rees-Mogg als parlementslid de bijnaam ‘*the Honourable member for the 18th Century*’.

Als voorman van de hardliners bij de brexiteers maakte Rees-Mogg Theresa May het leven zuur. Alleen een keiharde Brexit, waar het Verenigd Koninkrijk zo min mogelijk met de EU te maken had, was voor hem aanvaardbaar. Rees-Mogg had zo’n hekel aan de EU dat hij in de binnenzak van zijn double-breasted blazer het Europees Verdrag met zich meedroeg in pocketformaat, om de voor hem bezwaarlijke bepalingen te kunnen opdreunen. ‘De schijnheiligheid stoort mij het meeste aan de EU,’ zegt hij in een interview in een vergaderzaal in het Paleis van Westminster.

De lijzige Rees-Mogg zwemt in zijn pak. Als hij praat strijkt hij zijn sluike haar nog platter en nog strakker in een zijdscheiding. In tegenstelling tot zijn hautaine publieke imago is hij vriendelijk, toegankelijk en neemt hij uitgebreid de tijd voor buitenlandse journalisten, absoluut geen gegeven in de Britse politiek. ‘Er wordt gedaan alsof Europese regels de Tien Geboden zijn die Mozes uit de Alpen naar beneden bracht toen hij even vrijaf had in de Sinai. Dat is natuurlijk onzin.’

Voorbeelden? ‘Italië mocht volgens de criteria niet bij de euro, maar werd er politiek binnengesmokkeld. Griekenland mocht niet bij de euro, tot Goldman Sachs het fixte. Het Verdrag van Maastricht is glashelder: geen bail-outs. Tot de eurocrisis oplaaidde. Als het uitkomt worden regels aangepast. Het is altijd politiek.’

Het Verdrag van Maastricht is voor Rees-Mogg het moment waarop de Europese integratie misliep. De economische samenwerking was prima in die tijd. ‘Dat is waar de Britse regering in 1972 voor tekende toen we lid werden. Dat is de vorm van samenwerking waar de bevolking mee instemde in 1975, toen er een refe-